

V. H. 1932

Fig. 1. Gaunø Slotskapel. Ydre, set fra Sydøst.

GAUNØ SLOTSKAPEL

VEJLØ SOGN. HAMMER HERRED

Gaunø, der nævnes i Ølisten i Kong Valdemars Jordebog, forekommer som Hovedgaard fra o. 1300. Dronning Margrete sammenkøbte dens forskellige Dele 1400, 1402 og 1407, og stiftede her et *Dominikaner-Nonnekloster,* indviet til *S. Agnete.* En verdslig Lensmand styrede dets Godser, og denne Ordning vedblev at bestaa nogen Tid efter Reformationen, da der sikkert er holdt lutheransk Gudstjeneste (sml. Stolestader 1576). 1584 kom Gaarden ved Mageskifte fra Kronen i Privateje. 1794 oprettedes Stamhuset Gaunø. I 1755 siges, at Kirken tilforn havde været større; »der findes og udenfor ved Opgravning Ligsteder«. Kapellet, der efter Hovedgaardens Ombygning 1755—58 næsten ikke havde været benyttet, blev efter Danske Kancellis Skrivelse af 26. Juni 1790 genindviet, men har derefter kun været brugt ved sjældne Lejligheder.

Gaunø Slot ligger ved Østkysten af den lille 0 udfor Susaaens Munding, som har givet det Navn, og som ved en Brodæmning er forbundet med den øvrige Del af Vejlø Sogn. Hovedbygningens trefløjede Kompleks præges af den gennemgribende Ombygning, som Grev Otto Thott lod foretage 1755 og følgende Aar, men Murene er dog for en stor Del ældre, dels fra Renaissancetiden, dels fra Middelalderen.

Kirken, der er identisk med Nonneklosterets, findes i Sydfløjens østre Del

og gør sig gældende i det Ydre ikke blot ved de spidsbuede Kirkevinduer, men ogsaa ved Korpolygonen, der springer frem foran Flugten af Slottets Østfaçade. Det enskibede Rum, af Langhustype, har oprindelig strakt sig længere mod Vest, idet Grev Otto Thott har forkortet Kirken[2]. Polygonens Form, fem Sider af en Tolvkant, er sikkert paavirket af S. Peders Kirke i Næstved. Murværkets Karakter og de ganske enkle Detailler tyder snarest paa, at Kirken først er bygget nogle Aartier efter Klosterets Grundlæggelse. De store Munkesten er vistnok muret i regelret Munkeskifte (28—28,5 × 14 × 9—9,5 cm; Fugerne rillede med Kanten af Murskeen). I det Ydre markeres baade Polygonhjørnerne og Langmurenes Fag af Lisener paa en halv Munkestens Fremspring. Det ses, at den middelalderlige Sydmur fortsætter sig i det mindste et Fag længere mod Vest end Kirkerummet, idet Lisenen her har samme Fremspring som Kirkens; den Vestvæg, der nu afgrænser Rummet, er da ogsaa muret af Brokker og tydeligt indbygget under Hvælvet. Umiddelbart over Spidsen af Vinduerne, hvis Detailler beskrives i det følgende, findes et nu dækket Savskifte; selve Gesimsen er fjernet og Murene forhøjede med et lavt Stokværk, sikkert fra Tiden o. 1665, idet Jernankerbogstaverne i Murlisenernes øverste Partier: HNT F H R K (de to Grupper er adskilte ved et ankerformet Jern) henviser til Hr. Niels Trolle og Fru Helle Rosenkrantz; det øvre Stokværks nuværende, runde Vinduer synes at være moderne. I det *Indre* markeres Fagdelingen af usædvanligt svære Vægpiller, som i Koret og delvis i Skibet har skraafasede Hjørner, og som bærer de lige saa svære, retkantede Skjoldbuer, der i Mangekanten er højt styltede, i Skibet kun svagt spidsende. Baade Væggene og Hvælvene er tykt overpudsede, og i Hvælvkappernes øverste Spidser sidder Rokokoornamenter af Stuk, fra Slottets Byggeperiode o. 1755. Hvor meget man dengang har omformet de gotiske Hvælvingsdetailler, lader sig vanskeligt sige. Ribberne hviler nu i Mangekanten paa ganske flade, trekantede eller skjoldformede Konsoller, i Langhuset paa et svagt Konsolfremspring med en nedhængende Halvcirkelskive under sig. Baade Mangekantens Ribber, der mødes i en halvrund Slutsten, de fladrunde Gjordbuer og de retvinklede Fags Krydsribber har en skarprygget Profil med indskaaret Hals, som lader ane en gotisk profileret Formsten bag Pudsen (svære Overribber; Kapperne er udlappede med mindre Sten).

Indtil Kapellets Istandsættelse 1913 stod tre af Polygonens *Vinduer* tilmurede i fuld Højde, ligesom Skibets Sydvinduer delvis var lukkede. Ved Udhugninger fandtes det, at de oprindelige Vinduer over de stejle Saalbænke (Munkestensafdækning over trappemurede Skifter) og indenfor de falsede Yderkarme har haft en prismeformet Lysningsprofil, dannet af almindelige, skraat stillede Munkesten, og at de har været todelte med en retvinklet, uprofileret Midtstav. De ældste Vindjern har været fastgjorte umiddelbart uden-

for Prismeprofilerne og midtvejs paa Pillestaven. Under Buestikkene, der har ydre Prydskifte, havde Prismeprofilen været muret uden Forbandt med de lodrette Murkarme og var derfor ganske forsvundet, fraregnet Spor i Kalken.

I Vestfaget afviger Vinduesforholdene fra de andre Sydvinduer; det store Vindue har fra første Færd været kortere end de andre, og under det har der været et, nu tilmuret, mindre og smallere, med de samme Karmprofiler, men uden Stavværk. Denne særegne Vinduesgruppering er betinget deraf, at der i Kirkens nuværende Vestfag har været et med Ydermurene samtidigt *†Nonnepulpitur,* hvis Gulv har ligget o. 3 m over Kirkegulvet. Da der under Pulpiturhøjden paa Sydvæggen findes Rester af en meget svær Skjoldbue, nu skjult bag Paneler, og da der tidligere midt under Pulpiturets Forkant ved Gravning har været iagttaget et Pillefundament, maa Pulpituret have været underbygget af Hvælvinger.

I Nordmurens Vestfag sidder der over Pulpituret et tilmuret Vindue svarende til det søndre, men iøvrigt har Kirken ikke haft Nordvinduer; selv det nordligste Polygonvindue var indtil 1913 kun en indre Niche, lukket med oprindelig Murværk. Derimod iagttoges to *Dørsteder,* begge i Langhusets Midtfag. Af disse har det østre ind mod Kirken haft flere False, og Fladbuens øverste Stik har været skraafaset. Det vestre, der ligeledes var fladbuet, men enklere (over Fladbuen sporedes en mindre fladbuet Niche eller Glug), er tilmuret med Munkesten i Munkeskifte allerede i Middelalderen samtidig med Opførelsen af den østre Klosterfløjs Gaardmur. At denne Fløj er bygget lidt senere end Kirken, fremgaar ogsaa deraf, at dens Østmur har stødt sammen med Korpolygonens nordligste Vindue. Om Alderen af de nu brugelige Døre fra Gaardspladsen og fra Østfløjen kan intet sikkert siges.

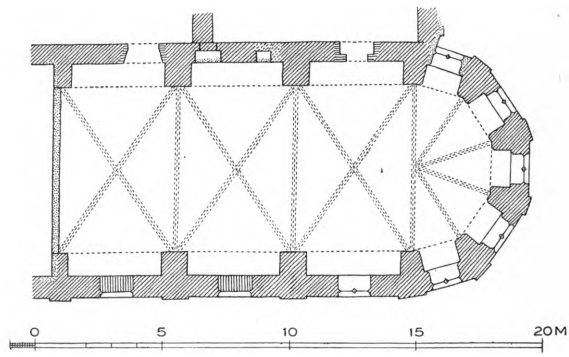

Fig. 2. Gaunø Slotskapel. Plan. 1:300. Maalt af J. Ingwersen 1913 (Aage Roussel 1933).

Ved Niels Trolles Istandsættelse i 1660'erne, da Murene forhøjedes, er sikkert ogsaa Vinduerne blevet dels tilmurede af Hensyn til den store, nye Altertavle, dels moderniserede ved Bortfjernelse af Stavværket og Indsættelse af nye blyfattede Ruder (i mejslet Glasfals tæt ved Murenes Yderside). Ved Grev Otto Thotts Istandsættelse o. 1755, da Hvælvene pudsedes, blev der i Vinduerne indsat Trækarme, hvorover Spidsbuerne tilmuredes, og samtidig bragtes Kirkens Ydre i Overensstemmelse med Gaardens nye Farvevirkning; efter et malet Prospekt at dømme har Murene staaet hvide og Lisenerne gule, Tagene røde, hvilket siden ændredes til gule Murflader, hvide Lisener og sortglaserede

Vingetegl, medens Polygontaget er kobbertækt. Ved Baron T. Reedtz-Thotts Istandsættelse 1913 (Arkitekt: Jens Ingwersen) genaabnedes de fleste af de oprindelige Vinduer, og Stavværket rekonstrueredes med den Ændring, at Midtstaven afpassedes efter de prismeagtige Sider, og at de nye Blyruder fastgjordes i Stavenes Ryglinjer. Iøvrigt gjaldt Arbejderne 1913 væsentlig Kirkens indre Udstyr.

INVENTAR

Alterbordet, hvis Murværk udfylder Østnichen, er vistnok af Kamp, men stærkt overpudset; Pladen er cementeret, men ses bag Altertavlen at være af Tegl. Bordet dækkes af rødt Fløjl, der paa Forsiden har et reliefbroderet Krucifiks af Guld- og Sølvtraad, sikkert fra en Messehagel fra 1700'erne, medens Flankesiderne har Otto Reedtz-Thotts og Sofie Henriette Roepstorffs Navnetræk 1819. 1736 fandtes et †*Alterklæde,* af gulblommet Silke med Guldkniplinger, og en †*Messehagel* af rødblommet Fløjl.[3]

Altertavlen (Fig. 3), fra 1670, er efter Stilen et Arbejde af Abel Schrøder. Opbygningen er ret sluttet, med gennemført Højdeakse, men Springlisterne og den rige, dog noget grove Bruskornamentik præger Tavlen stærkt. Storfeltets Nadverrelief flankeres af to Sidefigurer, Tro og Haab, og omgives af en Bruskramme med 44 Aneskjolde, hvortil hører to, paa Storgesimsen staaende Vaabenpar: Trolle-Munk, Rosenkrantz-Gyldenstjerne (Niels Trolle, død 1667, og Helle Rosenkrantz). Det ornamentale Topstykke har et lille Kartouchefelt omgivet af en lignende Ramme med 16 Aneskjolde. Aarstallet 1670 er indskaaret i Gesimsornamentet over Fodfeltet. Stafferingen, Guld, Lasurer, rødt og Legemsfarver paa blaa Bund, er sikkert i Hovedsagen oprindelig, medens det malede Aarstal 1741 antagelig henviser til en Udbedring, da Topstykkets Opstandelsesbillede sikkert blev ommalet. 1913 fik Tavlen en let Istandsættelse.

Tavlen krones af et sengotisk *Korbuekrucifiks,* sikkert en gammel Ordning. Figuren, fra o. 1500, hænger ret dybt i Armene, har Tornekrone, svære bølgende Lokker, lidende Aasyn med sammentrukne Bryn, aabne Øjne; stærkt hvælvet Bryst; snævert Lændeklæde; venstre Ben bøjet, højre strakt. Korstræet er glat.

Alterskranke af Smedejern, med Otto Thotts og Birgitte Charlotte Kruses Forbogstaver 1771.

Altersølv. Kalk, af kbh. Prøvesølv 1771, med svagt tunget Fod, seksbuklet Knop, sekskantet Skaft, halvkugleformet Kumme. Fod og Kumme har drevne og graverede Rokokoornamenter, samt Otto Thotts og Hustrus Vaaben og Forbogstaver; Mestermærke for Sivert Thorstensson 1771 (Olrik 464). Glat, samtidig *Disk. Oblatæske,* oval, af kbh. Prøvesølv 1708; Mestermærke for C. Schrader 1707 (Olrik 111); senere graveret Reedtz-Thotts Vaaben 1832.

Hude 1913

Fig. 3. Gaunø Slotskapel. Altertavle af Abel Schrøder 1670. Efter Istandsættelsen.

Alterkrucifiks af Elfenben, 29 cm højt, paa sortmalet Kors og Fodstykke af Træ; vistnok fra 1600'erne.

Alterstager, 34,5—35,5 cm høje, med stor Kugle og Balusterled; fra 1600'erne.

Bogstøtte, af udhugget Jern (Fig. 3), med gammel Staffering: grønt, rødt og Guld. Spansk Arbejde fra o. 1750, hjembragt af T. Reedtz-Thott.

Font (Fig. 4), fra o. 1650, formet som et sekskantet Bord, der bæres af seks Hermer forestillende Dyderne: Tro, Haab, Styrke, Klogskab (med Hane), Kærlighed, den sjette uden Attribut. Inde mellem dem staar en lille Figurgruppe: Johannes døbende Kristus. Snitværket er næppe af Abel Schrøder. Egetræets brogede Staffering er fra 1913.

Fad af sydtysk Arbejde, 41,2 cm i Tvm., med Bebudelsen omgivet af Minuskelring; paa Randen indstemplede Rosetter og Blade samt Fabrikationsmærke: RS.

Prædikestol (Fig. 5) samtidig med Altertavlen og af samme Mester. De fire Fag, hvoraf det sidste dog er nyt, fra 1913, har paa Hjørnerne Snosøjler uden

Kapitæler; i Bruskværks-Nicherne staar store Figurer: »Moses«, »Gud« (d. v. s. Kristus med Verdenskuglen), »John« (Johannes Døberen) og en moderne Aronfigur. Underskrifterne er malede. Stolen bæres af Trolleslægtens Vaabentegn: den hovedløse Trold med Bruskmaske paa Maven, i venstre Haand holdende en Dobbeltroset, i højre Haand sin lange Svans (sml. Vejlø, S. 767). Den samtidige Himmel har paa Undersiden en stor, gennembrudt Roset og over Gesimsen fire Topstykker med Niels Trolles og Helle Rosenkrantz' Anevaaben.

Fig. 4. Gaunø Slotskapel. Font. S. B. 1932

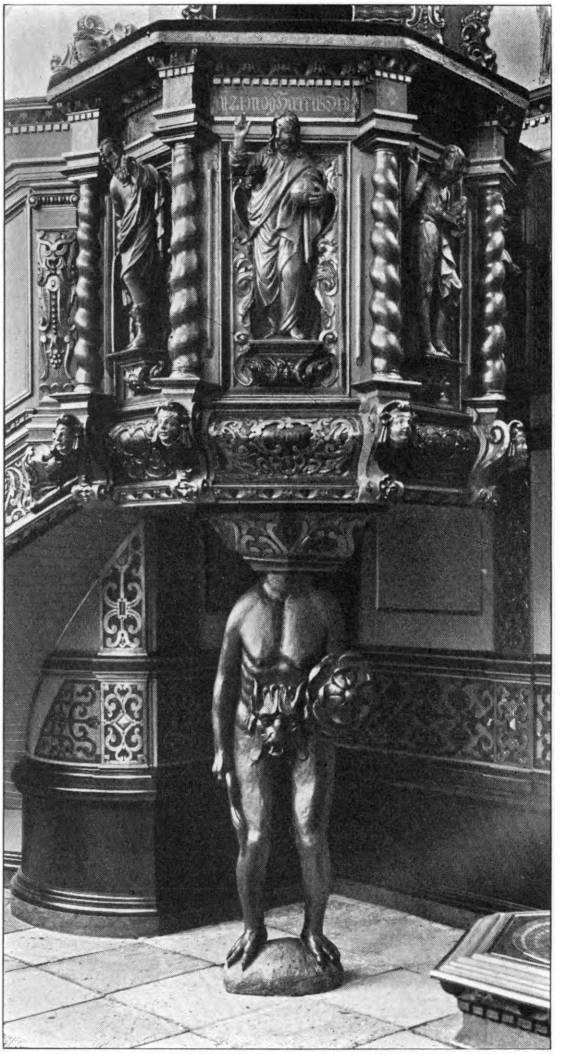
Stol og Himmel er stafferet 1913 som Altertavlen; Frisernes gyldne Fraktur (Esaias 2, 3; Ps. 85, 9) er dog oprindelig.

Stoleværket, der har faaet sin nuværende Ordning 1913, indeholder Dele fra 1576 og fra 1651—1653. De fire ældre Gavle, af Fyr, i Ungrenaissance, er halvrundt afsluttede og har foroven en reliefskaaret Halvroset, derunder en Frise med fortløbende Reliefversaler: »Verbum Domini manet in eternum«, og derunder kvadratiske Ornamentfelter med Akantusværk, de to med Dragehoveder, de to med Skjolde. Af disse sidste er det ene gotiserende usymmetrisk, det andet renaissanceagtig symmetrisk; begge har et SHI (omvendt Jesusmonogram) som Skjoldtegn. Under et af Felterne er indskaaret: 1576. Den yngre Gruppe, hvis Snitværk minder om Abel Schrøders, har Halspilastre, hvis Skafter vistnok har haft Stave af indlagt Træ, og krones af Bruskværkstopstykker. De østligste af disse er større og har reliefskaarne Vaaben for Henrik Lindenov og Sidsel Lunge, og i smaa Felter derunder findes de tilsvarende Forbogstaver samt Aarstallene 1651 (paa Kvindesiden) og 1653 (paa Mandssiden). De seks andre Topstykker har Englehoveder. Gavlpanelernes Fyldinger er oprindelige, men deres andre Enkeltheder er fra 1913. Samtidig kom der nye Døre i Staderne, og en Række Topstykker fra Væggavlene, svarende til men enklere end den yngre Gruppe, anbragtes forskellige Steder i Kapellet.

Brudebænk (Fig. 6), af Fyr, i Ungrenaissance, omtrent samtidig med de til-

svarende Stolestader fra 1576, men næppe af samme Snedker. Dens oprindelige Brug fremgaar af Friseindskrifterne, som tillige viser, at Bruden har skullet sidde ved Brudgommens venstre Side. Paa Rygpanelets Bagside staar med Relief versaler: »Der Ehestsandt (!) ist ein Gottis Shul drin man Gotselgkeit uben soll«, paa Forsiden: »Coniugium humanæ divina acadamia(!) vitæ est, uxoris castitas amoris vinculum indissolibule est« (»Ægteskabet er Menneskelivets guddommelige Skole. Hustruens Dyd er Kærlighedens uopløselige Baand«); paa Mandsgavlen: »In sudore wltus vesceris pane« (»I (dit) Ansigts Sved skal du æde (dit) Brød«), paa Kvindegavlen: »Cum dolore paries elios« (dvs. filios, »Med Smerte skal du føde Sønner«).

Rygpanelet er smykket omtrent ens paa For- og Bagsiden med fire Arkadefelter og fire Frisefelter, hvis Akantusværk i Fladsnit vistnok er gjort efter kalkeret Mønster. Gavlplankerne har under Indskrifterne firkantede Felter med Akantusværk omkring Skjolde, hvori der paa Mandssiden er et Kristusmonogram, paa Kvindesiden en Frugt. En oprindelig Snedkerstaffering, sort og mønjerødt, iagttoges før Istandsættelsen 1913.

Hude 1913

Fig. 5. Gaunø Slotskapel. Prædikestol af Abel Schrøder. Efter Istandsættelsen.

Vestpulpituret, oprindelig et enkelt Snedkerarbejde med Otto Thotts malede Vaaben 1771, blev, ligeledes 1913, ændret, saa at de stærkt fremtrædende Østhjørner afrundedes og fik nyt Rækværk, ligesom nyt Snitværk blev paasat.

Ved Kapellets gennemgribende *Istandsættelse* 1913 blev Træværket ensartet malet, alle Væggene under Pulpiturhøjde klædte med Panelværk, hvori der i Vestpartiet ophængtes religiøse Malerier, og Prædikestolen fik ny Opgang.

Pengetavle, af Eg, i Bruskbarok, sikkert af Abel Schrøder og samtidig med Altertavle og Prædikestol. Rygskjoldet, 36 cm højt, er formet som en Miniaturaltertavle, foran hvilket der staar en Figur af Kristus med Verdenskuglen.

Lysekrone, af broget venetiansk Glas, skænket o. 1830 af O. Reedtz-Thott, der havde købt den her i Landet.

To *Lysearme,* af drevet Messing, med Rokokoværk omkring tomme Skjolde.

Inventar af uvis Herkomst.

I de moderne Vægpaneler er brugt otte Fag, fra o. 1630, af et †*Pulpitur,* som har staaet i en af Baroniets Kirker. I de fladsnittede Arkader er der oprindelige Malerier, kraftigt udførte, maniererede Apostelfigurer med Tegn og opslaaede Bøger, hvori Bibelsteder. Den gamle Friseindskrift og de oprindelige Navne blev overmalede i 1913, da Træværket fik den ensartede Staffering; samtidig tilføjedes fire nye Apostelmalerier, fra C. Møllmans Værksted. Over Panelerne staar fire *Topstykker,* fra o. 1650, med Englehoveder i Bruskværk, fra Sværdborg Kirke, og som *Rygtavle* i Prædikestolen sidder et Felt i Bølgelisteramme, med samtidigt Maleri, forestillende Esaias. I Pulpiturets moderne Indgangsportal er indsat Rester af Stolestader i Højrenaissance fra en af Omegnens Kirker.

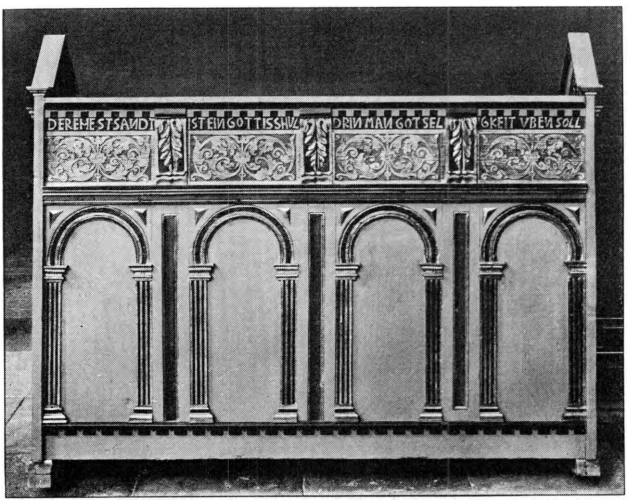

Fig. 6. Gaunø Slotskapel. Brudebænk. S. B. 1932

Paa Kapellets Vægge er 1913 anbragt en Række *middelalderlige Træskulpturer:*

Krucifiks (Fig. 7), tidliggotisk, fra o. 1300. Figuren, o. 140 cm høj, har ringformet Krone med bladagtige Takker, lukkede Øjne, næsten vandrette Arme med strakte Fingre, svagt svajet Legeme, roligt-foldet Lændeklæde. Korstræet har spinkel Midtstamme med store Skraakanter og ender indenfor lige Led i runde Skiver med Evangelisttegn. Stafferingen er nymodens.

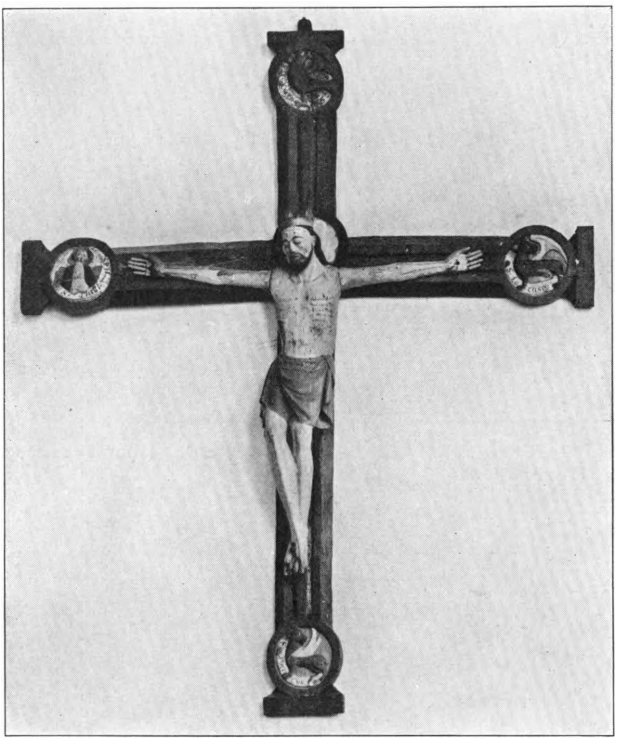
Bispefigur, senromansk, af renset Eg. Den frontale Figur, 96 cm høj, med lav Hue, spinkle Foldekast, staar paa nyt Fodstykke.

Maria, 77 cm høj, siddende, i folderigt, ret roligt Klædebon, med nøgent Barn. Renset Eg. Gotisk, fra o. 1450. Maaske fra Vester Egesborg Kirke.

Gud Fader, 81 cm høj, siddende med Kristi døde Legeme over Knæene. Nyt Fodstykke. Gamle Farver under Egemaling. Sengotisk, o. 1500.

Helgeninde, med Turban og Buddike, og *Mariafigur,* købte af T. Reedtz-Thott i Tyskland. Det samme gælder vistnok ogsaa en Figur, 103 cm høj, af *Johannes* Evangelist, med Posebog og Kalk (delvis ny) og et Par store *Træ-kandelabre* fra 1700'erne. De øvrige Skulpturer er derimod gamle paa Gaarden.

I Haven staar et fonteformet, romansk *Vievandskar* af een Sten, 52 cm højt. Skaftet begrænses af en øvre og nedre Rundstav, medens Kummen, Tvm. 63 cm, har øvre Tovstav og Siden delt af lignende dobbelte, lodrette Stave. Endvidere findes her et Granitkapitæl og et Granitsøjleskaft.

S. B. 1932

Fig. 7. Gaunø Slotskapel. Krucifiks.

GRAVMINDER

Gravsten med Indskrift: »Fru Margrethe Becks af Førsløfgaar«. Reliefversalerne staar under et Felt med to Vaaben, Beck og Ravensberg, og mellem dem et Spir med Aarstallet 1536. Arbejdet minder om Morten Busserts Værksted og er sikkert lidt yngre end Aarstallet, der antagelig er Fru Margrete (Ravensbergs) ellers ukendte Dødsaar. Hendes Søn, Jokum Beck til Førslevgaard, var forlenet med Gaunø 1544—47. Gullandskalksten, 164 × 89 cm, i Midtgangens Gulv.

KILDER OG HENVISNINGER

Præsteindberetning 1755 (NM). — Museumsindberetning, før Istandsættelsen, 1913 af C. A. Jensen. Revideret af V. H. 1932.

P. E. Jensen: Gaunø. Kloster og Herregaard. Kbh. 1902. — V. Lorenzen: De danske Dominikanerklostres Bygningshistorie. 1920. S. 70—73. — Otto Andrup: Danske Herregaarde ved 1920. I. — J. Ingwersen: Gavnø Slotskapel og Riddersal. Architekten XVIII, 1915, S. 445.

[1] P. E. Jensen. S. 178. [2] P. E. Jensen S. 213. [3] P. E. Jensen S. 117.